

SISTEM THESAPHIBAN DAN KESANNYA KE ATAS KEDAULATAN DAN KEWIBAWAAN RAJA-RAJA MELAYU PATANI

NIK ANUAR NIK MAHMUD

SEPANJANG pemerintahan Sultan Muhammad (1842–1856) dan dua orang penggantinya, Tengku Puteh (1856–1881) dan Tengku Besar (1881–1890), Negeri Patani berada dalam keadaan aman. Kerajaan Siam masih membenarkan raja-raja Patani menguruskan pentadbiran dalam negeri mengikut sistem pemerintahan tradisional Melayu. Bagaimanapun semasa Patani di bawah pemerintahan Tengku Sulaiman Syarifuddin (1890–1898), Chulalongkorn, Raja Siam, telah mengeluarkan arahan supaya pentadbiran di negeri-negeri Melayu Patani disusun semula mengikut sistem Thesaphiban dan diletakkan di bawah tanggungjawab Kementerian Dalam Negeri di Bangkok. Arahan itu dengan sendirinya mengubah dasar tradisional Siam terhadap Negeri-negeri Melayu Patani yang menghormati kewibawaan dan kedaulatan raja-raja Melayu. Tindakan pihak Siam itu telah mencetuskan penentangan yang sengit dari raja-raja Melayu, terutamanya Raja Patani.

Perubahan dasar Siam terhadap negeri-negeri Melayu Patani mempunyai pertalian rapat dengan pergolakan yang berlaku di rantau Asia Tenggara dalam tahun-tahun 1890an. Kehadiran kuasa-kuasa penjajah dengan dasar imperialisma mereka di Asia Tenggara pada akhir abad ke 19 telah menimbulkan kebimbangan pihak Siam terhadap keutuhan wilayah-wilayahnya, khususnya wilayah-wilayah yang terpencil dari kawalan kerajaan pusat di Bangkok. Kerajaan Siam khuatir sekiranya wilayah-wilayah ini tidak diintegrasikan dengan Siam proper kemungkinan besar wilayah-wilayah itu akan dirampas oleh kuasa-kuasa barat, terutama Inggeris dan Perancis.

Dalam tahun-tahun 1890an, kuasa-kuasa Perancis dan Inggeris berlumba-lumba meluaskan kawasan jajahan masing-masing di rantau ini. Perlumbaan mereka telah sampai kemuncaknya dalam tahun 1893. Manakala Perancis dapat mencapai matlamat-matlamatnya di Timur Sungai Mekong dengan menggunakan kekerasan ke atas Siam,¹ Inggeris pula tertumpu kepada kawasan di Timur Laut Burma dan Selatan China, dan yang keduanya, di negeri-negeri Melayu Utara sehingga ke Segenting Kra.² Walaupun pihak Inggeris menghormati kemerdekaan dan kedaulatan wilayah Siam tetapi perwakilan Inggeris di Tanah Melayu telah mendesak sejak tahun-tahun 1890an lagi supaya pengaruh Inggeris diperluaskan ke Negeri-negeri Melayu Utara sehingga ke Segenting kra.³ Setelah Frank Swettenham menjadi

¹ Lihat Claire Hirshfield, 'The Struggle for the Mekong Bank, 1892–1896', *JSEAH*, Vol. IX, 1, March 1968, h. 35–38.

² Ira Klein, 'British Expansion in Malaya, 1897–1902', *JSEAH*, Vol. IX, 1 March 1968, h. 52–68; J. Chandran, 'The British Foreign Office and the Siamese Malay States, 1890–97', *Modern Asian Studies*, Vol. 5, a, 1971, h. 143–159.

³ *Ibid.*

Residen-General yang pertama bagi Negeri-negeri Melayu Bersekutu pada tahun 1896 kempen untuk menggabungkan Negeri-negeri Melayu utara itu dengan jajahan Inggeris semakin rancak.

Keadaan semakin bertambah genting bila termeterinya satu Pengistiharan antara Perancis dengan Inggeris pada 15 Januari 1896.⁴ Pengistiharan itu hanya memperakui kedaulatan wilayah Siam di Lembah Chao Phraya sahaja tetapi tidak menyentuh sama sekali kedudukan wilayah-wilayah luar Siam, seperti Negeri-negeri Melayu Utara. Yang membimbangkan pihak Siam ialah pengistiharan itu tidak menghalang pihak Perancis ataupun Inggeris mengambil tindakan yang sewajarnya untuk menuntut mana-mana wilayah kerajaan Siam.⁵ Dengan ini jelas bahawa Pengistiharan itu tidak menjamin kemerdekaan dan keutuhan wilayah Siam tetapi, dalam keadaan demikian 'it was reassuring enough for the Thai government to feel reasonably secure to press on with the task of reform'.⁶

Pada 18 Januari 1896 Chulalongkorn memberitahu Putera Damrong, Menteri Dalam Negeri Siam, tentang perlunya pentadbiran di negeri Siam disusun semula. Antara lain baginda menegaskan:

'If we do not put our administration in order, we will not have enough income, which is the source of the power needed to defend the country. The expansion of the earnings which result from the facilitation of the people's methods of earning their livelihood and making a living out of the produce of the soil. The strengthening and the rationalization of the administration and the development of the economy and are therefore the ultimate aims of this kingdom.'⁷

Cadangan Chulalongkorn itu telah mendapat pertimbangan sewajarnya daripada Putera Damrong. Pada awal Disember 1896, selepas membuat beberapa tinjauan mengenai sistem pentadbiran wilayah, Putera Damrong mencadangkan kepada Chulalongkorn supaya pentadbiran wilayah disusun semula mengikut sistem Thesaphiban.⁸ Di bawah sistem Thesaphiban pentadbiran wilayah akan disusun dan dikumpulkan ke dalam satu unit yang dikenali sebagai *Monthon*. Tiap-tiap *Monthon* akan ditadbir oleh seorang Pesuruhjaya Tinggi (Khaluang Thesaphiban) yang bertanggungjawab kepada Menteri Dalam Negeri. Di bawah sistem ini semua kaki-tangan kerajaan dari peringkat atas sehingga ke peringkat bawah akan dibayar gaji mengikut skil kebangsaan.

⁴Untuk keterangan lanjut mengenai perjanjian ini lihat, J. Chandran, 'The Anglo-French Declaration of January 1896 and the Independence of Siam', *Journal of the Siam Society*, Vol. LVII, part 2, July, 1970, h. 105–120.

⁵*Ibid.*

⁶Tej Bunnag, *The Provincial Administration of Siam, 1892–1915*, Oxford University Press, Kuala Lumpur, 1977. h. 91.

⁷Chulalongkorn kepada Damrong 143/454, 18 Januari 1896, dalam Tej Bunnag, *op. cit.*, h. 92.

⁸Lihat Nantawan Haemindra, 'The Problem of the Thai-Muslims in the Four Southern Provinces of Thailand', Pt. 1, *JSEAS*, Vol. VII, 2, September, 1976.

Selepas mendapat persetujuan Chulalongkorn, Putera Damrong telah mengarahkan Kementerian Dalam Negeri supaya menggubal akta pentadbiran daerah dan jajahan mengikut lunas-lunas yang ditetapkan oleh sistem Thesaphiban. Dalam bulan Mei 1897 Kementerian Dalam Negeri telah mengeluarkan Akta Pentadbiran Daerah (Phraratchabanyat laksana pokkhrong thongthi).⁹ Pada bulan Februari 1899, Kementerian Dalam Negeri mengeluarkan pula Peraturan Pentadbiran Wilayah (Kho bangkhap pokkhrong huamuang).¹⁰

Peraturan Pentadbiran Wilayah (1899) memberi kuasa sepenuhnya kepada Kementerian Dalam Negeri untuk '... undermine and to terminate what ever remained of the provincial administration's independent existence.'¹¹ Peraturan ini bermula dengan menegaskan bahawa jawatan Raja Negeri ataupun Gabenor tidak lagi bersifat *semi-hereditary* dan hanya Raja Siam sahaja yang mempunyai kuasa untuk melantik Raja Negeri atau Gabenor. Mereka tidak lagi mempunyai kuasa menjatuhkan hukuman bunuh (*phu samret ratchakan*), tetapi bertanggungjawab sebagai seorang yang berkhidmat untuk Raja (*phu wa ratchakan*).

Peraturan ini juga melucutkan beberapa keistimewaan yang ada pada Pembesar-pembesar wilayah. Kementerian Dalam Negeri akan mengambilalih kuasa melantik Timbalan Gabenor (*palat*), Pendakwa Raya (*yokkrabat*), dan Pegawai Hasil (*phu chuai*). Pada masa yang sama Pesuruhjaya Tinggi diberi kuasa untuk melantik 5 orang pegawai, 2 darinya ialah jawatan Penolong Gabenor, 1 untuk Timbalan Gabenor, 1 Pendakwa Raya dan 1 pegawai Hasil. Gabenor hanya berkuasa untuk melantik dua orang pegawai Rendah wilayah dan kakitangan am sahaja. Tetapi perlantikan ini pun hanya boleh dilakukan selepas terlebih dahulu mendapatkan persetujuan daripada Pesuruhjaya Tinggi Wilayah yang berkenaan. Disamping itu pembesar-pembesar wilayah juga kehilangan punca pendapatan. Mereka tidak dibenarkan melibatkan diri dalam perniagaan ataupun pemajakan (*tax-farms*). Mereka tidak dibenarkan mempunyai pendapatan sampingan selain dari gaji yang dibayar oleh pihak Kerajaan Siam.

Peraturan itu juga menegaskan bahawa Gabenor adalah bertanggungjawab kepada Pesuruhjaya Tinggi. Mereka tidak mempunyai kuasa ke atas kakitangan bawah. Sebarang tindakan yang diambil oleh Gabenor hendaklah dilaporkan kepada pengetahuan Pesuruhjaya Tinggi Wilayah dalam masa tujuh hari selepas tindakan itu dilakukan.

Di lihat pada Peraturan 1899 jelas menunjukkan bahawa ianya diatur dengan tujuan untuk melumpuhkan kekuasaan Raja Negeri atau Gabenor dan menguatkan cengkaman kerajaan pusat ke atas pentadbiran wilayah. Dengan peraturan ini pihak berkuasa di Bangkok berharap ia akan dapat mengawal wilayah-wilayah luar khasnya daripada gangguan pihak asing.

⁹Tej Bunnag, *op. cit.*, h. 118.

¹⁰*Ibid.*

¹¹*Ibid.*

Bagaimanapun proses pelaksanaan Peraturan 1899 ini akan dijalankan secara berperingkat-peringkat. Putera Damrong tidak mahu rancangan reformasi pentadbiran di wilayah-wilayah luar itu menimbulkan keraguan di kalangan kuasa-kuasa barat, khususnya Inggeris, bahawa kerajaan Siam sedang berusaha untuk menyekat pengaruh mereka di wilayah-wilayah tersebut. Putera Damrong pernah mengingatkan kakitangannya supaya mengekalkan hubungan baik dengan pihak Inggeris kerana Kerajaan Siam perlukan sokongan pihak Inggeris bagi membendung ancaman dari pihak Perancis.¹² Di samping itu beliau juga tidak mahu menggunakan kekerasan ke atas raja-raja negeri supaya menerima peraturan baru itu. Beliau bimbang tindakan semacam itu akan hanya '... alienate the provincial nobility and make them run to the foreigners'.¹³

Berdasarkan prinsip ini, Putera Damrong telah memulakan usaha ke arah menyusun semula sistem pentadbiran di wilayah-wilayah luar.

II Pelaksanaan dan Kesannya ke atas Kedaulatan dan Kewibawaan Raja-Raja Melayu

Selepas termeterinya Pengistiharan Inggeris-Perancis pada awal Januari 1896, Kerajaan Siam mula menghantar Pesuruhjaya Siam dan kakitangan sekali untuk berkhidmat di Negeri-negeri Melayu Patani. Dalam surat perlantikannya kepada Raja-Raja Patani, Chulalongkorn memberitahu:

'I send this Commissioner in order that if you had any trouble in administering your people you may call him to advise you as to the best means of doing it.'¹⁴

Bagaimanapun Chulalongkorn tidak memberitahu Raja-Raja Melayu tentang rancangan Kerajaan Siam untuk menyusun semula sistem pentadbiran di negeri itu. Keadaan ini telah menimbulkan kekeliruan di kalangan Raja-Raja Melayu yang akhirnya mencetuskan perasaan tidak puas hati dan menuntut supaya negeri-negeri Patani dipisahkan dari Siam.

Pesuruhjaya Siam serta kakitangannya yang dihantar untuk bertugas di negeri-negeri Patani pada umumnya tidak mengetahui bahasa dan adat resam tempatan. Ini disahkan oleh Skeat seorang pegawai Inggeris yang melawat Patani dalam tahun 1899. Beliau mencatat:

'The Resident (who was the acting Commissioner) had at least three clerks, none of whom spoke Malay, neither did the police superintendent, nor the

¹²*Ibid.*, h. 138.

¹³*Ibid.*, h. 139.

¹⁴Tengku Abdul Kadir kepada Swettenham, 18 Ogos, 1901. CO 273/274; R.D. Davies, *Siam in the Malay Peninsula*, Fraser and Neave Ltd, Singapore, 1902, h. 21.

doctor. Even the custom officer and the postmaster, who could talk Malay, was Chinese.’¹⁵

Di Patani, Pesuruhjaya Siam yang pertama dilantik untuk menyandang jawatan itu ialah Luang Besil.¹⁶ Luang Besil bagaimanapun tidak lama berada di Patani kerana bertelagah dengan Raja Patani, Tengku Sulaiman. Akibat dari desakan baginda, pihak Siam terpaksa menarik Luang Besil dengan serta merta. Tempatnya kemudiannya diisi oleh Phya Sukhum (Phraya Sukhumnaivinit). Gibson-Hill mencatat Phya Sukhum sebagai ‘... one of the leaders of the Reform Party at this time. Skeat appears to have been very impressed by his personality, and described him as ‘intelligent, educated and of good character and one of the most capable men that Siam had ‘produced’.¹⁷

Sewaktu dilantik sebagai Pesuruhjaya di Patani, Kerajaan Siam baru sahaja selesai menandatangani Perjanjian Sulit dengan kerajaan Inggeris, mengenai kedudukan wilayah-wilayah di Selatan Semenanjung Siam.¹⁸ Dengan termeterinya perjanjian itu kerajaan Siam mempunyai peluang untuk melaksanakan rancangan bagi mengubah sistem pentadbiran di Negeri-negeri Patani.

Sebagai seorang Pesuruhjaya, Phya Sukhum diberi sepenuh kuasa untuk menggunakan budi bicaranya dalam melaksanakan rancangan kerajaan Siam itu.¹⁹ Phya Sukhum memulakan proses itu dengan menyusun semula sistem pemajakan candu (opium farming) di negeri-negeri Patani. Tindakan Phya Sukhum itu adalah sejajar dengan Peraturan 1899 yang menegaskan bahawa Raja-raja/Gabenor Wilayah/negeri tidak dibenarkan melibatkan diri dalam pemajakan. Disamping bercadang untuk melumpuhkan kuasa raja-raja negeri, tindakan itu juga bertujuan untuk menambahkan lagi punca pendapatan Negeri Siam yang memerlukan wang bagi menampung perbelanjaan reformasi pentadbiran.²⁰

Phya Sukhum memberitahu raja-raja Melayu supaya semua kontrek candu dalam negeri-negeri Patani disatukan. Hasilnya akan disatukan dan raja-raja Melayu akan menerima bahagiannya sebanyak yang pernah diterima sebelumnya. Baki dari

¹⁵W.W. Skeat, ‘Reminiscences of the Cambridge University Expedition to the Northeast Malay States, 1899–1900, *JMBRAS*, Singapore, 1953.

¹⁶R.D. Davies, *op. cit.*, h. 21.

¹⁷Lihat catatan kaki bil. 2 dalam pengenalan oleh C.A. Gibson Hill dalam W.W. Skeat, *op. cit.*, h. 7.

¹⁸Mengenai Perjanjian 1897 lihat, T. Numnonda, ‘The Anglo-Siamese Secret Convention of 1897’, *JSS*, Vol. LIII, part I, January 1965, h. 45–61. Mengikut perjanjian itu Siam memberi jaminan bahawa ia tidak akan menyerahkan sebarang tanah di kawasan-kawasan selatan Semenanjung Siam ataupun membenarkan kuasa-kuasa asing menampil ke negeri-negeri Melayu Utara, sementara kerajaan Inggeris pula berjanji akan menolong Siam menentang sebarang usaha kuasa asing yang cuba menceburkan dirinya di kawasan-kawasan tersebut secara kekerasan atau ketenteraan. Kerajaan Siam juga mengaku bahawa setiap permohonan dari orang-orang asing untuk melombong, meniaga dan sebagainya di Siam Selatan mestilah dirundingkan terlebih dahulu dengan kerajaan Inggeris sebelum keputusan dibuat.

¹⁹Tej Bunnag, *op. cit.*, h. 140.

²⁰*Ibid.*, h. 116.

itu akan dibahagi dua, iaitu separuh untuk raja-raja Melayu dan separuh lagi untuk kerajaan Negeri.²¹ Cadangan Phya Sukhum itu telah ditolak oleh raja-raja Melayu yang menganggap kuasa memungut cukai ataupun memberi kontrek candu itu sebagai hak mereka sebagai raja sesebuah Negeri. Kerajaan Siam tidak mempunyai hak untuk campurtangan dalam bidang ini. Sungguhpun begitu, Phya Sukhum, tanpa menghiraukan bantahan raja-raja Melayu, telah meneruskan juga rancangannya itu.

Raja Patani, Tengku Sulaiman, sebagai mewakili raja-raja Melayu lain, telah membuat bantahan keras kepada Chulalongkorn terhadap tindak-tanduk Phya Sukhum.²² Malangnya bantahan itu telah ditolak oleh Raja Siam, yang sebaliknya pula telah menyokong tindakan Phya Sukhum. Dalam jawapannya, Chulalongkorn menegaskan bahawa langkah yang diambil oleh Phya Sukhum itu adalah bermanfaat, kerana katanya:

'If all the seven states had one farm instead of seven seperated farms the revenue would be large so that the states would be better. The revenue would be divided among the seven Rajahs in proportion.'²³

Sebagaimana apa yang dijanjikan oleh Phya Sukhum, pada tahun pertama sistem pemajakan bersama itu dijalankan, raja-raja Melayu, termasuk raja Patani, masih menerima bahagian masing-masing dari kutipan candu. Pada masa itu jumlah penuh hasil candu dan arak di ketujuh buah negeri Patani ialah sebanyak \$30,200.00 setahun.²⁴

Bagaimanapun keadaan ini tidak kekal. Selepas Tengku Sulaiman mangkat dalam tahun 1898,²⁵ Phya Sukhum telah menghentikan bayaran itu sungguhpun pada ketika itu kontrek pajakan itu masih lagi berkuatkuasa selama dua tahun lagi. Tengku Abdul Kadir, Raja Muda dan pemangku Raja Patani,²⁶ telah berkali-kali merayu kepada kerajaan Siam supaya pembayaran itu diteruskan seperti biasa, tetapi tidak dilayani oleh Bangkok. Menurut baginda:—

'... all my applications for my share have been met by evasive answers of the Siamese government asking me to wait until some other higher officers of the Siamese government should look into the matter, but such higher

²¹R.D. Davies, *op. cit.*, h. 21.

²²Tengku Abdul Kadir kepada Swettenham, 13 Ogos, 1901 CO 273/274.

²³*Ibid.*

²⁴*Ibid.*

²⁵*Ibid.*

²⁶Mengenai Tengku Abdul Kadir, William Cameron mencatatkan, 'The Raja is young man of very gentle manners, and advanced ideas, and administer the affairs of his Province with much ability,' Lihat William Cameron, *op. cit.*, h. 125. Penilaian W. Cameron ini disahkan oleh Pemerhati-pemerhati lain yang menyatakan Tengku Abdul Kadir sebagai 'an intelligent, articulate and enlightened man'. Lihat *Singapore Free Press*, 18 March., 1902. Ada juga yang memujinya kerana 'his pleasing manner'. Lihat *Straits Times*, 19 Mac, 1902.

officer never came and looked into the matter, and the state of Patani has thus been deprived of its revenue from opium...'²⁷

Selang beberapa hari kemudian, Tengku Abdul Kadi menerima pula surat dari Phya Sukhum, Pesuruhjaya Siam di Patani, memberitahu bahawa sehingga baginda disahkan sebagai Raja Patani segala cukai impot dan eksport yang dikutip di muara sungai Patani akan dikutip oleh pegawai-pegawai Siam. Hasil kutipan itu akan diserahkan semula kepada baginda selepas baginda disahkan sebagai Raja Patani oleh Kerajaan Siam.²⁸ Tindakan melulu pihak Siam ke atas urusan dalam negeri Patani sungguh mengecewakan Tengku Abdul Kadir, lebih-lebih lagi bila kerajaan Siam melambat-lambatkan perlantikan baginda sebagai Raja Patani.

Sebagaimana biasa, selepas kemangkatan Tengku Sulaiman, Pembesar Negeri melantik Tengku Abdul Kadir Kamaruddin, Raja Muda, sebagai Raja Patani. Selepas ditabal, Pembesar Negeri telah memaklumkan perkara itu kepada Chulalongkorn, selaku Raja Siam, untuk mendapatkan pengesahan ataupun *sanyathet*.²⁹ Sebagaimana kata Nantawan Haemindra, 'No ruler was ever officially recognized as legitimate until he had received his insignia of office from the King.'³⁰ Sebulan kemudian Tengku Abdul Kadir sendiri telah pergi ke Bangkok untuk mendapatkan surat pengesahan atau *sanyathet* dari Chulalongkorn, disamping menyerahkan bintang dan pangkat kebesaran ayahandanya kepada kerajaan Siam.³¹ Bagaimanapun baginda diberitahu bahawa kerajaan Siam akan hanya mengesahkan perlantikannya itu selepas baginda memangku jawatan itu selama setahun atau lebih dan dapat membuktikan kebolehan baginda untuk mentadbir negeri itu.³² Sikap kerajaan Siam itu sungguh mengecewakan Tengku Abdul Kadir.³³ Kerana inilah pertama kalinya dalam sejarah Wangsa Tuan Besar, Raja Patani terpaksa memangku jawatan itu selama sekurang-kurangnya setahun sebelum ia disahkan sebagai Raja.

Dengan itu tidaklah menghairankan setelah berlepas dari Bangkok Tengku Abdul Kadir terus belayar ke Singapura untuk bertemu dengan Frank Swettenham, Gabenor Negeri-negeri Selat dan merangkap Pesuruhjaya Tinggi bagi Negeri-negeri Melayu Bersekutu, dan mengadu mengenai keadaan yang berlaku di Patani berikutan dengan campurtangan Pesuruhjaya Siam dalam urusan Negeri Patani.³⁴ Baginda juga meminta pihak Inggeris memberikan perlindungan kepada Negeri Patani serta rakyatnya dari cengkaman pihak Siam. Swettenham bagaimanapun tidak dapat mempertimbangkan permintaan Raja Patani itu kerana, pada pendapatnya, selama

²⁷ *Ibid.*

²⁸ *Ibid.*

²⁹ R.D. Davies, *op. cit.*, h. 22.

³⁰ Nantawan Haemindra, *op. cit.*, h. 201.

³¹ Tengku Abdul Kadir kepada Swettenham, 13 Ogos, 1901 CO 273/274.

³² *Ibid.*

³³ Swettenham kepada FO, 17 November, 1898 dalam FO kepada CO, 20 December, 1898, CO 273/243.

³⁴ *Ibid.*

hubungan antara kerajaan Inggeris dengan kerajaan Siam terjalin rapat, adalah sukar bagi pihak berkuasa Inggeris di Tanah Melayu untuk campurtangan.³⁵

Pada 25 Mei 1900, iaitu selepas dua tahun Tengku Abdul Kadir memangku jawatan Raja Patani, barulah Kerajaan Siam mengiktiraf baginda sebagai Raja Patani. Surat pengiktirafan itu disampaikan sendiri oleh Chulalongkorn semasa baginda singgah di Patani dalam siri lawatannya Negeri-negeri Melayu.³⁶ Surat pengiktirafan itu adalah berbunyi seperti berikut:

'We recognise Phra Pipit Pakdi as the Rajah of Patani with the title of Phya Wichit Pakdi. He has the right to govern the state of Patani with justice and just as his predecessors had governed. He may stop anything which is not right and force on anything which is right. He must be true with the Siamese Government as his predecessors were in every respect. The officials of state of Patani must assist him.'³⁷

Sungguhpun surat itu mengatakan Raja Patani 'has the right to govern the state of Patani' tetapi pada realitinya baginda tidak mempunyai sebarang kuasa. Sejak Peraturan 1899 diluluskan urusan pentadbiran dalam negeri telah beransur-ansur diambilalih oleh Pesuruhjaya Siam. Yang paling nyata sekali ialah dalam bidang percukaian. Walaupun Phya Sukhum pernah memberi jaminan kepada Tengku Abdul Kadir bahawa '... till your father's successor is recognised by H.M. the King and then the Keeper (or treasurer) will be instructed by me to hand over the money to the new ruler' namun pada hakikatnya keadaan ini tidak berlaku.³⁸ Beberapa kali Tengku Abdul Kadir membuat rayuan kepada Kerajaan Siam, termasuk juga Chulalongkorn, mengenai hal ini tetapi gagal.

Semasa Tengku Abdul Kadir berada di luar negeri, Phya Sukhum, tanpa terlebih dahulu berunding dengan baginda, telah mengarahkan pegawai-pegawainya supaya mengutip cukai kepala (poll tax) dari penduduk-penduduk negeri itu.³⁹ Bila Tengku Abdul Kadir pulang didapati sebahagian besar dari penduduk-penduduk negeri itu telah pun membayar cukai kepala kepada pegawai-pegawai Siam. Justru itu baginda meminta rakyatnya yang masih belum membuat demikian membayar cukai kepala kepada baginda sebagaimana biasa. Tetapi apabila diketahui oleh Phya Sukhum seramai 600 orang askar Siam telah diarah pergi ke Patani bagi memastikan penduduk-penduduk di negeri itu membayar cukai kepala itu kepada pegawai-pegawai Siam.⁴⁰ Keadaan ini sungguh mengecewakan Tengku Abdul Kadir. Tengku Abdul Kadir menganggap dirinya sebagai boneka sahaja kerana semua kuasa ke atas pentadbiran negeri dibolot oleh Pesuruhjaya Siam.

³⁵ *Ibid.*

³⁶ Tengku Abdul Kadir kepada Swettenham, 13 Ogos, 1901 CO 273/274.

³⁷ *Ibid.*

³⁸ *Ibid.*

³⁹ Archer kepada FO, 21 Oktober, 1901 CO 273/275.

⁴⁰ *Ibid.*

Sejak Pesuruhjaya Siam dan kakitangannya berada di Patani penduduk-penduduk di negeri itu sentiasa berada di dalam keadaan ketakutan. Sikap dan kualiti pegawai-pegawai Siam yang ditempatkan di Patani sungguh mendukacitakan. Sebagaimana dikatakan, majoriti dari pegawai-pegawai Siam itu tidak mengetahui bahasa dan kebudayaan tempatan. H.C. Robinson mengesahkan perkara ini apabila beliau menulis:

'The Commissioner of Patani (Phya Sukhum) is a Siamese of Singora extraction and although he had at the time of our visit been resident for over eight years in a Malay speaking country, he could neither understand nor speak anything beyond a very few words of the vernacular, and the Captain China who happened to be with him, had to act as interpreter.'⁴¹

Akibatnya pihak kerajaan berada di satu pihak manakala pihak rakyat tempatan pula di pihak lain, masing-masing curiga mencurigai satu dengan lain. Oleh sebab kurang mengetahui tentang kebudayaan penduduk tempatan, tindakan dan perbuatan pegawai Siam itu selalu melanggar atau menyinggong perkara-perkara yang tidak digemari oleh Orang-orang Melayu. Sebagai contoh, di dalam hal agama Islam, pegawai-pegawai Siam yang beragama Buddha telah mengganggu orang-orang Islam dengan berbagai-bagai cara. Di antaranya memaksa orang-orang Islam hadir ke mahkamah untuk dibicarakan semasa waktu orang-orang Islam sedang bersembahyang Jumaat,⁴² dan dipaksa mengangkat sumpah dengan cara yang bertentangan dengan agama Islam.⁴³ Semasa bulan puasa pula, orang-orang Melayu dipaksa bekerja sepanjang masa di bawah sinaran cahaya matahari yang terik.⁴⁴ Di dalam setengah keadaan, pegawai-pegawai Siam membawa babi masuk ke dalam masjid dan ini telah mencabuli kesucian tempat beribadah orang-orang Islam.⁴⁵

Di Patani, Pesuruhjaya Siam juga tidak membenarkan Raja Patani mendenda orang-orang Islam yang tidak menunaikan fardhu Jumaat dan mencegah mereka daripada menderma kepada masjid.⁴⁶ Pada hari-hari kebesaran Siam, orang-orang Islam disuruh sujud kepada patung Raja Siam yang mana sebelumnya calok-calok dibakar, dan diletak pula berhampiran dengan patung-patung Buddha.⁴⁷ Pada pandangan Orang-orang Melayu yang beragama Islam perkara-perkara yang diperintahkan oleh Pesuruhjaya Siam ataupun pegawai-pegawainya itu bertentangan dengan ajaran Islam, dan dengan itu tidaklah menghairankan bila Raja Patani pernah didesak oleh orang-orang Melayu Patani yang beragama Islam supaya bangkit menentang penjajah Siam-Buddhis itu.⁴⁸ Tambahan pula ada sebilangan

⁴¹ 'Memo on Siamese Malay States' oleh H.C. Robinson dalam CO kepada FO, Rahsia dan Segera, 7 Mac, 1902 CO 273/283.

⁴² Tengku Abdul Kadir kepada Swettenham, 13 Ogos, 1901 CO 273/274.

⁴³ Tengku Mutalib kepada Swettenham, 18 Oktober, 1901 CO 273/274.

⁴⁴ Tengku Abdul Kadir kepada Swettenham, 13 Ogos, 1901 CO 273/274.

⁴⁵ *Ibid.*

⁴⁶ *Ibid.*

⁴⁷ Tengku Mutalib kepada Swettenham, 13 Oktober, 1901, CO 273/274.

⁴⁸ Tengku Abdul Kadir kepada Swettenham, 13 Ogos, 1901 CO 273/274.

pegawai-pegawai Siam itu yang berasal dari golongan tentera dan mempunyai perasaan tinggi diri dari orang-orang Melayu yang dianggap sebagai 'khaek' (Pendatang). Sejarah permusuhan antara kedua-dua bangsa masih belum dapat dilupakan lagi. Oleh itu memang tidak dinafikan bahawa mereka datang dengan sikap seorang penjajah.

Sebagaimana dikatakan oleh Vella, perkhidmatan di kawasan yang terpencil, seperti Negeri Patani, sememangnya tidak begitu diminati oleh pegawai-pegawai Siam. Ini ditegaskan juga oleh Arsa Meksawan. Katanya:

'Old tradition did not encourage people to move freely from one province to another. Naturally officials who were used to living in Bangkok all their lives hated the idea of being transferred to the provinces, which were places alien and unknown to them.'⁴⁹

Sikap yang terdapat pada kebanyakan pegawai Siam itu menyebabkan mereka tidak berminat untuk tinggal lama di tempat mereka ditugaskan. Mereka datang ke tempat itu di atas arahan kerajaan. Dan mereka pergi tanpa keyakinan bahawa sebagai seorang pegawai kerajaan mereka mempunyai tanggungjawab terhadap kebajikan dan keselamatan penduduk-penduduk tempatan yang mesti ditunaikan.⁵⁰ Akibatnya wilayah-wilayah itu mempunyai pegawai-pegawai yang tidak cekap dan tidak bertanggungjawab. Pegawai-pegawai ini menyedari tentang kedudukan mereka sebagai 'orang buangan' yang jauh dari kawalan Bangkok, dan oleh itu akan menjalankan pentadbiran mengikut arahan tidak bertulis. Pendirian mereka ternyata dalam kata-kata berikut,

'You have your ranks and power, find your own salvation.'⁵¹

Ramai di antara mereka terlibat dalam perbuatan-perbuatan jenayah dan seumpamanya. Oleh sebab gaji yang mereka terima terlampau rendah sedangkan keperluan-keperluan hidupnya pula terlampau tinggi, maka tidaklah menghairankan kiranya keazaman setiap pegawai-pegawai Siam yang berkhidmat di Patani itu ialah untuk mengumpulkan kekayaan seberapa banyak yang boleh. Di Patani terdapat aduan tentang pegawai-pegawai Siam yang telah merampas lembu kerbau, tanah padi dan barang-barang dalam rumah.⁵² Penduduk-penduduk tempatan dipaksa melipat-gandakan pekerjaan kerah tenaga ataupun *kra* bagi memenuhi keperluan pegawai-pegawai Siam.⁵³ Penduduk tempatan juga dipaksa membina jalanraya dan rumah pegawai-pegawai tersebut tanpa sebarang upahan.⁵⁴

⁴⁹Arsa Meksawan, *The Role of the Provincial Governors in Thailand*, University of California Press, Berkeley, 1955. h. 235.

⁵⁰Thomas M. Fraser, *Fishermen of Southern Thailand: The Malay Villagers*, New York, 1966. h. 53. Lihat juga H.W. Smyth, *Five Years in Siam*, London, 1898, h. 93–95.

⁵¹Tengku Mutalib kepada Swettenham, 13 Oktober, 1901, CO 273/274.

⁵²*Ibid.*

⁵³R.D. Davies, *op. cit.*, h. 34.

⁵⁴*Ibid.*

Akibatnya sejak Pesuruhjaya Siam dan pegawai-pegawainya mengambilalih kuasa dari Raja Patani, penduduk-penduduk Patani semakin bertambah susah dan sengsara dan pembangunan ekonomi pula terbantut. Ini kerana hasil yang diperolehi di Patani samada dari cukai kepala, cukai candu dan arak dan cukai impot dan eksport telah disalor keluar, iaitu digunakan untuk pembangunan kota Bangkok ataupun disalahgunakan oleh pegawai-pegawai Siam itu sendiri.⁵⁵

III Tindakan Tengku Abdul Kadir: Sikap Siam dan Inggeris

Campurtangan Pesuruhjaya Siam dan pegawai-pegawainya dalam urusan pentadbiran negeri-negeri Melayu Patani, terutamanya selepas 'Peraturan Pentadbiran Wilayah (1899)' digubalkan, bukan saja menjejaskan kedaulatan dan kewibawaan Raja Patani tetapi juga menimbulkan berbagai masalah dan kesengsaraan hidup kepada penduduk-penduduk negeri itu. Keadaan ini telah memaksa Raja Patani bertindak bagi melepaskan negerinya daripada cengkaman pihak Siam. Selepas gagal mendapatkan pembetulan (redress) dari Kerajaan Siam, Raja Patani mula menghubungi pihak berkuasa Inggeris di Tanah Melayu, termasuk orang per-seorangan bagi mendapatkan sokongan terhadap perjuangannya.

Pada bulan Mei 1901, Tengku Abdul Kadir dan raja-raja Melayu Patani lain telah menghantar wakil masing-masing ke Singapura untuk menemui Frank Swettenham bagi mendapatkan sokongan Inggeris melepaskan negeri-negeri mereka daripada 'penindasan dan layanan tidak adil' pihak Siam terhadap mereka selaku raja Negeri dan juga pada penduduk-penduduk tempatan.⁵⁶ Bagaimanapun harapan mereka hampa. Swettenham memberitahu mereka bahawa selagi hubungan antara Kerajaan Inggeris dengan Kerajaan Siam rapat, maka tidak mungkin Kerajaan Inggeris akan campurtangan dalam masalah Patani. Beliau mencadangkan supaya Raja-Raja Melayu cuba mengadakan pertemuan dengan Chulalongkorn dan merundingkan masalah yang dihadapi oleh mereka dengannya. Tambahan pula Negeri-negeri Patani itu berada di bawah naungan Kerajaan Siam.

Sungguhpun secara peribadi Swettenham bersimpati dengan raja-raja Melayu tetapi beliau tidak boleh berbuat apa-apa kerana telah menjadi dasar pihak Inggeris untuk menyokong tuntutan Siam ke atas Negeri-negeri Melayu. Ini terbukti bila kerajaan Inggeris dan Siam telah menandatangani Perjanjian Sulit pada 6 April 1897⁵⁷ dan Perjanjian Sempadan pada tahun 1899.⁵⁸ Walaupun begitu semasa Chulalongkorn melawat Singapura pada bulan Julai, 1901, Swettenham telah mengambil kesempatan itu untuk menimbulkan masalah pentadbiran di negeri-negeri Melayu Utara yang berada di bawah naungan Siam. Swettenham memberi-

⁵⁵ *Ibid.*

⁵⁶ Swettenham kepada CO, Sulit, 21 Mei 1901, CO 273/268.

⁵⁷ Lihat 'J. Chandran, 'Three Agreements Relating to the Northern Malay States concluded in 1896, 1897 and 1899,' *Peninjau Sejarah*, Jilid III, bil. 2, September 1968, h. 52-62.

⁵⁸ Lihat T. Numnonda, 'The Anglo-Siamese Secret Convention.'

tahu Raja Siam bahawa pegawai-pegawai Siam di negeri-negeri tersebut tidak melayani Raja-raja negeri itu dengan baik. Beliau juga memberitahu bahawa hasil dalam negeri di bawah naungan Inggeris dikutip juga oleh Residen Inggeris sebagaimana rakan sejawatnya, Pesuruhjaya Siam, tetapi hasilnya dibelanjakan untuk faedah negeri itu dan bukan untuk kegunaan Kerajaan pusat saja sebagaimana yang berlaku di negeri Siam.⁵⁹ Tujuan Swettenham membangkitkan perkara itu adalah untuk menyindir Raja Siam mengenai dasarnya ke atas negeri-negeri Melayu Patani.

Oleh sebab Raja-Raja Melayu beranggapan bahawa Inggeris tidak bersimpati dengan tuntutan mereka, maka mereka mula merancang untuk melepaskan negeri-negeri Patani secara kekerasan. Raja-raja Melayu berharap apabila mereka bangkit memberontak pihak Perancis di Indochina akan menyerang Siam Timur, dan dengan itu akan memaksa pihak Siam memindahkan askar-askarnya ke sana.⁶⁰ Bila keadaan ini berlaku raja-raja Melayu berharap mereka akan dapat membebaskan tanah air mereka dari belenggu penjajahan Siam. Mereka merancang untuk memberontak pada akhir bulan Oktober, 1901 selepas bekalan senjata dan peluru tiba dari Singapura.⁶¹

Semasa Raja-raja Melayu sedang merancang untuk memberontak, R.W. Duff, seorang pengembara Inggeris, sedang berada di Legeh berunding untuk mendapatkan konsesi lombong di negeri itu. Tengku Abdul Kadir menghubunginya dan memberitahu tentang masalah yang dihadapi oleh Raja-Raja Melayu dan rakyat mereka berikutan dengan campurtangan Siam dalam urusan negeri-negeri Patani.⁶² Baginda tidak menafikan hak pertuanan Siam ke atas Patani sambil menyatakan kesediaannya untuk bekerjasama dengan Kerajaan Siam dalam semua aspek tetapi dengan syarat Kerajaan Siam tidak akan sewenang-wenang menindas rakyatnya. Baginda juga memberitahu tentang surat pengiktirafan bersabit dengan kedudukan dan kekuasaannya sebagai Raja Negeri yang diberikan oleh Chulalongkorn pada 25 Mei, 1900. Baginda menegaskan bahawa '... the action of the Siamese authorities differed so entirely from the document.'⁶³ Baginda berpendapat Raja Siam tidak mengetahui tentang keadaan ini. Sungguhpun berkali-kali baginda menulis surat kepada Raja Siam tetapi surat itu tidak pernah dijawab. Baginda mengesyaki surat-surat itu digelapkan oleh pegawai-pegawai Siam yang mempunyai kepentingan di negeri-negeri Patani. Bila dicadang oleh W.R. Duff supaya baginda bertemu dengan Chulalongkorn, baginda mengatakan sukar baginya untuk mengadakan pertemuan itu secara peribadi. Baginda memberi amaran sekiranya pihak Siam gagal untuk menyelesaikan masalah negeri Patani dan negeri-negeri jirannya, ia tidak boleh dipersalahkan sekiranya '... he followed the advice of his people and seek redress by force of arms.'⁶⁴

⁵⁹Nota Perbualan antara Swettenham dengan Chulalongkorn dan Putera Damrong, dalam Swettenham kepada CO, Sulit, 23 Julai 1901, CO 273/273.

⁶⁰*Ibid.*

⁶¹Archer kepada FO, 22 Oktober, 1901 CO 273/296.

⁶²Duff Syndicate kepada CO, 26 Ogos 1901 CO 273/296.

⁶³Duff kepada Paget. 14 September, 1903 CO 273/296.

⁶⁴*Ibid.*

Walaupun Duff tidak bersimpati dengan Siam tetapi beliau tidak bersetuju dengan rancangan Tengku Abdul Kadir untuk menyelesaikan masalah itu secara kekerasan. Tindakan seumpama itu bukan saja akan menjejaskan kepentingannya di negeri-negeri Melayu tetapi juga, sebagaimana dikatakan oleh Duff,

'... would bring about his own down fall and which would ruin many hundreds of his people, and I pointed out to him there was still a way open by which he might get his grievances redressed.'⁶⁵

Duff mencadangkan supaya Tengku Abdul Kadir menghubungi mana-mana firma guaman di Singapura untuk meminta mereka membuat petisi kepada Kerajaan Inggeris, menerangkan segala ketidakpuasannya dan sambil mengakui hak pertuanan Siam ke atas negeri-negeri Patani, merayu kepada Kerajaan Inggeris supaya memberi jaminan bahawa segala aduannya itu akan dimajukan kepada kerajaan Siam.

Nasihat Duff itu diikuti oleh Raja Patani, dan juga Raja-Raja Melayu lain. Pada tanggal 13 Ogos, 1901,⁶⁶ Tengku Abdul Kadir menghantar surat rayuan kepada Swettenham di Singapura untuk dimajukan kepada Kerajaan Inggeris di London. Berikutan dengan itu Raja Saiburi, Raja Reman dan Raja Legeh juga turut menghantar surat rayuan kepada Swettenham dengan maksud yang sama.

Dalam surat rayuan itu, Tengku Abdul Kadir merayu agar Kerajaan Inggeris campurtangan bagi menyelesaikan masalah yang ditanggung oleh baginda dan rakyatnya akibat dari campurtangan Kerajaan Siam dalam urusan negeri Patani. Ketidakpuasan itu, kata Tengku Abdul Kadir, berputar di atas dua isu, iaitu campurtangan pegawai-pegawai Siam secara melulu dalam urusan pentadbiran negeri, khususnya dalam hal pengutipan cukai, dan keduanya, dalam urusan agama Islam. Baginda menekankan bahawa tindakan pegawai-pegawai Siam itu adalah bertentangan dengan prinsip hubungan antara negeri yang ditetapkan oleh Chulalongkorn sendiri seperti yang terkandung dalam surat pengiktirafan yang diterimanya itu. Baginda mengingatkan bahawa dasar penindasan dan kezaliman pihak berkuasa Siam itu, kalau tidak diatasi, lambat laun akan menggugat ketenteraman dan kesejahteraan Negeri Patani, dan kemungkinan juga ketenteraman negeri-negeri Melayu Utara lain.⁶⁷ Akhir sekali baginda memberi ingatan bahawa:

'... it will be seen that my application can be made to Great Britain of some other of the Great Power either Europeans or others.'⁶⁸

Surat Tengku Abdul Kadir dan raja-raja Melayu lain, telah mendapat perhatian serius dari pihak Swettenham dan juga Kerajaan Inggeris di London. Ugutan Raja Patani akan bangkit memberontak dan juga akan menghubungi kuasa asing, sekiranya Inggeris enggan membantunya, memeranjatkan Swettenham dan Kerajaan

⁶⁵ *Ibid.*

⁶⁶ Tengku Abdul Kadir kepada Swettenham, 13 Ogos, 1901, CO 273/274.

⁶⁷ *Ibid.*

⁶⁸ *Ibid.*

Inggeris. Kalau berlaku sebarang kebangkitan di Negeri-negeri Melayu Patani bukan saja kepentingan perdagangan Inggeris akan terjejas tetapi juga akan memberi peluang kepada kuasa-kuasa asing lain, terutama sekali Jerman, untuk campurtangan dan bertapak di kawasan itu. Kalau ini berlaku, kepentingan keselamatan Inggeris di rantau ini akan turut terancam.⁶⁹

Kemungkinan berlakunya pemberontakan di negeri-negeri Patani tidak boleh diketepikan oleh Swettenham. Dalam pertemuannya dengan Tengku Abdul Kadir di Singapura dalam bulan Oktober, 1901, Swettenham mendapati Raja Patani itu berada dalam keadaan berputus asa dan bersedia untuk memberontak kerana, sebagaimana dibayangkan oleh Swettenham, '... life is not worth living under existing conditions.'⁷⁰

Swettenham menasihatkan Raja Patani itu supaya bersabar dan mengelak dari melakukan sebarang tindakan secara terburu-buru. Beliau memberi jaminan sekiranya baginda menurut nasihatnya, beliau akan berusaha untuk mendapatkan simpati kerajaan Inggeris bagi memulihkan semula kekuasaannya. Raja Patani akur dengan nasihat itu.

Sementara itu Swettenham telah mengharamkan pengeksportan senjata api dari Singapura ke Negeri-negeri Patani.⁷¹ Dalam masa yang sama Swettenham juga memberitahu Pejabat Tanah Jajahan Inggeris tentang pergolakan yang berlaku di Patani dan ancaman raja-raja Melayu untuk mendapatkan sokongan kuasa Eropah lain sekiranya Kerajaan Inggeris enggan membantu mereka.

Sebaik saja menerima surat daripada Swettenham, Pejabat Luar Inggeris telah mengarahkan Archer, Menterinya di Bangkok, supaya bertanya kepada Kerajaan Siam secara tidak resmi mengenai situasi di Negeri-negeri Patani.⁷² Kerajaan Siam memberitahu bahawa keadaan di negeri-negeri tersebut adalah memuaskan. Sungguhpun begitu pertanyaan pihak Inggeris itu telah menimbulkan perasaan curiga pihak Kerajaan Siam, khususnya Kementerian Dalam Negeri Siam. Putera Damrong, Menteri Dalam Negeri Siam, dengan segera telah mengarah Timbalannya, Phya Sri Sahadheb, untuk membuat penyiasatan.

Semasa itu Duff berada di Bangkok kerana berunding dengan kerajaan Siam mengenai konsesi tanah di Kelantan.⁷³ Phya Sri telah menjemput Duff ke Pejabatnya. Beliau meminta Duff memberitahu tentang keadaan di Patani dan negeri-negeri di sekitarnya.⁷⁴ Ini kerana mengikut maklumat yang diterima olehnya keadaan di

⁶⁹Swettenham kepada CO, Rahsia dan Sulit, 20 November, 1901 CO 273/274; Swettenham kepada CO, 3 September 1901, CO 273/274; Lihat juga J. Chandran, 'British Policy Towards Siam', M.A. Thesis, University of Malaya, Kuala Lumpur, 1968. Lihat juga T. Numnonda, *op. cit.*, h. 45-46.

⁷⁰Swettenham kepada CO, 3 September 1901 CO 273/274.

⁷¹*Ibid.*

⁷²*Ibid.*

⁷³Archer kepada FO, 22 Oktober, 1901 CO 273/275.

⁷⁴*Ibid.*

Patani amat genting sekali dan kemungkinan besar kekacauan akan berlaku. Pesuruhjaya Siam di Patani telahpun meninggalkan negeri itu '... for fear of being attacked.'⁷⁵

Duff bagaimanapun menatikan dakwaan Timbalan Menteri Dalam Negeri Siam. Sungguhpun begitu Duff mengingatkan bahawa sekiranya pihak Siam tidak mengambil sebarang langkah untuk menyelesaikan perasaan tidak puas Raja-Raja Melayu, kemungkinan besar rusuhan akan berlaku. Kata Duff:

'I concluded by informing him that the Rajah of Patani had undoubtedly just cause for complaint, and that if these complaints, were not inquired into, it was possible that trouble might ultimately ensue but I added, that I was quite confident that if proper inquiry were made the Rajah's complaints, and I was equally confident that with fair treatment he would prove a most useful ally to the Siamese Government.'⁷⁶

Seterusnya Duff mencadangkan supaya Phya Sri sendiri pergi ke Patani untuk menyiasat masalah raja-raja Patani. Beliau memberi jaminan bahawa rombongan Kerajaan itu akan dialu-alukan oleh Raja-Raja Melayu.

IV Rundingan antara Tengku Abdul Kadir Dangan Phya Sri Shadheb Mengenai Patani

Pada 23 Oktober, 1901 Phya Sri Shadheb serta rombongannya bertolak ke Patani melalui jalan laut.⁷⁷ Setiba di Patani Phya Sri terus mengadakan pertemuan dengan Tengku Abdul Kadir dan meminta baginda memberitahunya sebab-sebab ketidakpuasannya terhadap Pesuruhjaya Siam. Baginda memberitahu Timbalan Menteri Dalam Negeri Siam bahawa sejak Kerajaan Siam menempatkan Pesuruhjaya Siam dan kakitangannya di Patani, kedudukan baginda sebagai Raja Negeri telah terjejas dan rakyatnya terpaksa menanggung berbagai masalah akibat dari tindak-tanduk pegawai-pegawai Siam itu. Bagi mengatasi masalah itu baginda mencadangkan supaya Negeri Patani diperintah seperti di Kedah di mana Sultan mengetuai pentadbiran dalam negeri dengan kanun Melayu sebagai undang-undang dasar dan bahasa Melayu sebagai bahasa resmi.⁷⁸

Setelah mendengar aduan Raja Patani itu, Phya Sri kembali ke residensinya. Keesokannya, iaitu pada 24 Oktober, 1901, Phya Sri sekali lagi menghadap baginda. Kali ini beliau membawa bersamanya sepucuk surat yang ditulis dalam bahasa Siam. Phya Sri meminta Tengku Abdul Kadir menandatangani surat itu yang dikatakan

⁷⁵Duff kepada Paget, 14 Oktober, 1903 XO 273/296.

⁷⁶*Ibid.*

⁷⁷*Ibid.*

⁷⁸Swettenham kepada CO, Rahsia dan Sulit, 20 November, 1901 CO 273/274.

mengandung segala aduan dan cadangan baginda untuk dihantar kepada Putera Damrong bagi mendapatkan pertimbangan.⁷⁹ Phya Sri memberi jaminan bahawa surat itu bukan merupakan surat perjanjian dan baginda tidak terikat dengan segala kandungannya. Sungguhpun begitu, Tengku Abdul Kadir masih lagi enggan untuk menandatangani surat itu. Akhir sekali, Phya Sri meminta seorang penterjemah untuk menterjemahkan surat itu ke dalam bahasa Melayu.⁸⁰ Selepas dibaca surat itu, Phya Sri sekali lagi memberi jaminan bahawa baginda tidak terikat dengan kandungannya, dan sekiranya baginda ingin membuat sebarang pindaan, pindaan itu boleh dilakukan kemudian. Selepas diberi jaminan tersebut Tengku Abdul Kadir menandatangani surat itu. Selepas itu Phya Sri dan rombongannya berangkat ke Singapura.

Di Singapura, Phya Sri telah memberitahu Swettenham dan Duff bahawa kononnya masalah 'raja Patani' telah dapat diselesaikan bila Tengku Abdul Kadir bersetuju menerima peraturan pentadbiran yang dihasilkan dari rundingan antara kedua belah pihak.⁸¹ Beliau menjangka kekacauan tidak mungkin lagi berlaku selepas tercapainya persetujuan itu. Bagaimanapun keadaan berlainan sekali di Patani. Selepas Phya Sri meninggalkan Patani, Tengku Abdul Kadir meminta pegawainya menterjemahkan surat tersebut, dan alangkah terkejutnya baginda bila didapati kandungan surat itu berlainan sekali dengan apa yang diterangkan oleh Phya Sri ataupun dengan apa yang diterjemahkan oleh penterjemah Siam itu. Surat itu yang ditujukan kepada Putera Damrong menyatakan persetujuan baginda untuk menerima 'Undang-undang Siam yang digubalkan dalam tahun 116'⁸² bagi dikuatkuasakan di negeri Patani, dan sejajar dengan itu juga bersetuju untuk menerima seorang Setiausaha Kerajaan yang mempunyai kuasa muktamad dalam segala urusan negeri Patani. Menyedari bahawa baginda telah ditipu, Tengku Abdul Kadir dengan serta-merta telah menghantar dua orang Pembesar Negeri, Wan Ismail dan Wan Muhammad, ke Singapura untuk memberitahu Timbalan Menteri Siam itu tentang kelainan yang terdapat dalam surat itu antara yang telah diterangkan oleh Putera Damrong dengan terjemahan yang dilakukan oleh pegawai Tengku Abdul Kadir sendiri.⁸³

Selepas diberitahu oleh wakil Raja Patani, Phya Sri menyatakan persetujuannya untuk berjumpa dengan Tengku Abdul Kadir di Nongchik bagi menyelesaikan kekeliruan itu.⁸⁴ Apabila kedua-duanya bertemu di Nongchik pada awal November, 1901, Phya Sri bertanya kepada Tengku Abdul Kadir sebab-sebab baginda menolak cadangan pentadbiran sebagaimana yang termaktub dalam surat itu. Setelah Tengku Abdul Kadir menerangkan kedudukannya, Phya Sri memberi jaminan bahawa

⁷⁹Tengku Abdul Kadir kepada Swettenham, 21 November, 1901 CO 273/274.

⁸⁰Duff kepada Paget, 14 September, 1903 CO 273/282.

⁸¹*Ibid.*

⁸²Tengku Abdul Kadir kepada Putera Damrong, 28 Telukon 120 dalam Swettenham kepada CO, Rahsia dan Sulit, 31 Januari 1902, CO 273/282.

⁸³*Ibid.*

⁸⁴Tengku Abdul Kadir kepada Putera Damrong, 23 Disember, 1901 dalam Swettenham kepada CO, 21 Januari, 1902 CO 273/282.

segala-galanya akan dapat diselesaikan selepas perkara itu dibincangkan di dalam majlis mesyuarat ataupun perjumpaan Raja-raja Negeri di ketujuh-tujuh buah negeri Patani di Nongchik sedikit hari lagi. Sungguhpun begitu Phya Sri mengingatkan Tengku Abdul Kadir supaya tidak menghebohkan kejadian yang berlaku tempuh hari kepada raja-raja Melayu lain tetapi sebaliknya meminta baginda menghadiri majlis itu dan menerima cadangan pentadbiran yang akan dibentangkan dalam majlis itu dan menerima cadangan pentadbiran yang akan dibentangkan.

Bila mesyuarat diadakan pada 13 November, 1901 bertempat di Nongchik, Tengku Abdul Kadir telah memulau majlis itu. Phya Sri beberapa kali meminta baginda menghadiri majlis itu tetapi baginda menolak atas alasan kesihatan.⁸⁵ Baginda berbuat demikian kerana baginda sedar tentang tipu muslihat Timbalan Menteri Dalam Negeri Siam itu. Baginda tidak mahu terikat dengan sebarang keputusan Majlis tersebut yang akan menjejaskan lagi kedudukannya sebagai Raja Patani.

Di dalam majlis itu, Phya Sri telah mengemukakan satu peraturan pentadbiran baru yang akan dilaksanakan di negeri-negeri Melayu Patani. Beliau telah meminta Raja-Raja Melayu yang hadir mengesahkan peraturan itu sebagai tanda bersetuju.⁸⁶ Antara lain, peraturan pentadbiran itu mengesyorkan supaya Negeri-negeri Patani dipecahkan pula kepada dua bahagian, iaitu:

1. Bahagian Sungai Teluban (Saiburi, Legeh dan Kelaba)
2. Bahagian Patani (Patani, Nongchik, Reman dan Johor).

Di tiap-tiap bahagian itu akan dilantik seorang Residen-General, Setiausaha, Hakim, Bendahari dan timbalan-timbalan mereka. Residen-General adalah bertanggungjawab dalam menguruskan hal ehwal dalam negeri sesuai dengan arahan Pesuruhjaya Tinggi. Residen-General juga mempunyai kuasa untuk memecat mana-mana pegawai Kerajaan selepas berunding dengan Pesuruhjaya Tinggi, termasuk juga memecat mana-mana Raja ataupun Ketua Negeri, sekiranya didapati mereka tidak menjalankan tanggungjawab mereka mengikut peraturan yang ditetapkan. Residen-General juga mempunyai kuasa untuk menghukum atau mendenda sebarang penjenayah tetapi tidak melebihi denda sebanyak 100 tikal ataupun selama tiga bulan penjara. Residen-General juga berkuasa untuk membatalkan sebarang arahan yang dikeluarkan oleh Raja Negeri yang dianggap bercanggah dengan Undang-Undang Tubuh Kerajaan Siam.

Sungguhpun peraturan itu menetapkan Raja sebagai bertanggungjawab ke atas pentadbiran negeri tetapi semua arahan baginda mestilah dengan pengetahuan ataupun pengesahan Setiausaha Kerajaan dan juga Majlis Negeri sebelum arahan itu dapat dikuatkuasakan. Bagaimanapun, terdapat juga beberapa perkara yang diluar bidang kuasa Raja atau Setiausaha Kerajaan. Antaranya ialah:

⁸⁵ *Ibid.*

⁸⁶ Terjemahan Perjanjian yang dirangka oleh Phya Sri Sahadheb, Timbalan Menteri Dalam Negeri dalam Swettenham kepada CO, Rahsia, 21 Januari, 1902 CO 273/283.

1. Untuk membuat sebarang undang-undang;
2. Untuk memberikan pajakan atau mengutip wang daripada penduduk-penduduk dalam apa bentuk sekalipun;
3. Untuk memberikan konsesi lombong ataupun kayu jati atau mengadakan sebarang perjanjian dengan kuasa asing;
4. Untuk menjatuhkan hukuman mati ataupun penjara seumur hidup ke atas seseorang, atau merampas harta rakyat: membenarkan sebarang warga-negara asing dari membeli tanah untuk pertanian; atau membuat rumah dengan tujuan untuk menetap di negeri ini; atau untuk membuat perjanjian dengan negara-negara asing atau untuk mempunyai askar, ataupun menyimpan senjata api.

Akhir sekali peraturan itu memberi jaminan bahawa Raja Negeri akan diberikan jaminan kewangan yang mencukupi sekiranya baginda menjalankan tugasnya dengan baik.

Walaupun bagaimanapun Phya Sri gagal untuk memaksa Raja-raja Melayu, kecuali Raja Jering dan beberapa orang pegawai yang pro-Siam, dari menerima peraturan pentadbiran tersebut.⁸⁷ Peraturan pentadbiran itu telah ditolak secara total kerana mereka sedar Peraturan itu akan menjejaskan kedudukan mereka sebagai Raja Negeri.

Sebelum pulang ke Bangkok, Phya Sri telah singgah di Patani untuk menyerahkan salinan peraturan itu kepada Raja Patani, Tengku Abdul Kadir Kamaruddin. Beliau meminta baginda menerima peraturan itu. Seperti juga dengan raja-raja Melayu lain, Tengku Abdul Kadir telah menolak peraturan itu yang mana, kata baginda, akan menjadikannya '... subordinates to 2 or 3 Siamese officers of no particular rank, that it deprives him of all authority and that he cannot and will not accept it'.⁸⁸ Baginda telah menghantar surat bantahan kepada Chulalongkorn mengenai perkara itu. Tanpa menghiraukan bantahan raja-raja Melayu, Kerajaan Siam menruskan juga rancangannya untuk merombak sistem pemerintahan di negeri-negeri Melayu Patani. Ini terbukti bila Putera Damrong pada 16 Disember, 1901 memaklumkan kepada Tengku Abdul Kadir tentang keputusan Kerajaan Siam untuk melaksanakan 'Peraturan Bagi Mentadbir Tujuh Wilayah bagi Tahun 120' di Negeri-negeri Melayu Patani.⁸⁹

Peraturan ini dirancang sebegitu rupa bagi mengukuhkan lagi kawalan kerajaan pusat ke atas semua peringkat dan bidang pentadbiran Negeri-negeri Melayu Patani.

⁸⁷ Antara pegawai-pegawai Melayu yang menandatangani perjanjian itu ialah Raja Pitak atau Koody, anggota Majlis Negeri Patani. Lihat Swettenham kepada CO, Rahsia, 21 Januari 1902 CO 273/282.

⁸⁸ Perbualan antara Swettenham dengan Wakil Raja Patani dalam Swettenham kepada CO, *Ibid.*

⁸⁹ Putera Damrong kepada Tengku Abdul Kadir, 16 Disember 1901 CO 273/282. Peraturan Pentadbiran 1901 telah digazet pada bulan Disember, 1901 untuk dikuatkuasakan di Negeri-negeri Melayu Patani. Lihat Tej Bunnag, *op. cit.*, h. 150.

Di bawah peraturan ini, Negeri-negeri Melayu Patani akan diletak di bawah tanggungjawab Majlis Wilayah masing-masing yang akan dianggotai oleh Phya Muang (Raja Negeri/Gabenor), selaku pengerusi Majlis, Palat Muang (Timbalan Pengerusi), Yokrabat (Pegawai Undang-Undang) dan Puche Muang (Timbalan Pengerusi II). Kesemua pegawai-pegawai tersebut akan dilantik oleh Raja Siam di atas budibicaranya. Sungguhpun Majlis Wilayah diberi kuasa untuk mentadbir negeri itu tetapi badan itu bertanggungjawab sepenuhnya kepada Residen-General (atau dikenali juga sebagai Pesuruhjaya Tinggi.)⁹⁰ Perkara '4' dalam peraturan itu menyebut bahawa Majlis Wilayah hanya boleh mengadakan sebarang peraturan atau arahan selepas mendapatkan kelulusan atau kebenaran dari Residen-General. Residen-General diberi kuasa oleh peraturan itu untuk membatalkan mana-mana peraturan atau arahan yang diluluskan oleh Majlis yang dianggap bertentangan dengan kepentingan Kerajaan Siam ataupun bercanggah dengan peraturan atau arahan atau undang-undang kerajaan atau perjanjian yang dilakukan oleh Kerajaan Siam dengan sebarang kerajaan asing. Peraturan itu juga memberi kuasa kepada Residen-General untuk menggantung mana-mana pegawai, termasuk Raja Negeri/Gabenor, bila dianggap kepentingan Kerajaan Siam terganggu akibat daripada kegiatan mereka.

Jika dilihat pada peraturan itu memang tidak boleh dinafikan yang ia dirancang untuk memperkuatkan penguasaan Kerajaan Siam di tiap-tiap lapisan dan bidang pentadbiran 'tributary states and outer provinces'.⁹¹ Sungguhpun peraturan itu mengakui Raja sebagai Ketua Negeri (Phya Muang) tetapi dalam mentadbir negeri itu Raja Negeri dikehendaki berkongsi kuasa dengan Timbalan Pengerusi Majlis dan juga anggota-anggota Majlis yang lain. Baginda tidak boleh menguatkuasakan sebarang keputusan Majlis kecuali setelah mendapatkan pengesahan daripada Palat Muang. Dengan itu tidaklah salah kalau dirumuskan bahawa 'his position was merely titular'.⁹²

Dalam surat itu juga Putera Damrong memberitahu Tengku Abdul Kadir tentang perlantikan Phya Sekseni sebagai Residen-General atau Pesuruhjaya Tinggi bagi Negeri-negeri Melayu Patani. Putera Damrong mengingatkan 'the Rajah must listen to and follow Phya Sekseni's order'.⁹³ Beliau juga berjanji akan menambahkan elau untuk Tengku Abdul Kadir 'in order to maintain the Rajah's position'.⁹⁴ Justru itulah katanya sistem cukai di Patani perlu disusun semula kerana 'the larger the revenue becomes the more the Rajah will get ...'.⁹⁵

Dengan tergubalnya Peraturan bagi tahun 120 itu maka kesemua peraturan pentadbiran, khususnya yang dicadangkan oleh Phya Sri sebelum ini, terbatal.

⁹⁰Tej Bunnag, *op. cit.*, h. 146.

⁹¹*Ibid.*

⁹²*Ibid.*

⁹³Putera Damrong kepada Tengku Abdul Kadir, 16 Disember, 1901 CO 273/282.

⁹⁴*Ibid.*

⁹⁵*Ibid.*

Pada 23 Disember 1901, Tengku Abdul Kadir menjawab surat Putera Damrong.⁹⁶ Sekali lagi baginda merayu agar Kerajaan Siam membenarkan Patani diperintah sebagaimana sebelumnya, iaitu selaras dengan maksud surat pengiktirafan dari Raja Chulalongkorn yang menegaskan bahawa baginda 'have the right to govern the state of Patani with justice and just as his predecessors had governed.'

Sebagaimana yang dikehendaki oleh Kerajaan Siam, Tengku Abdul Kadir bersedia untuk membuat beberapa pindaan dalam sistem pentadbiran negeri Patani, seperti mengadakan Majlis Negeri, Pegawai Kewangan Negeri, Jabatan Perbendaharaan dan Pejabat Ketua Daerah. Bagi memulihkan kekuasaan dan kedaulatan raja Melayu, Tengku Abdul Kadir mencadangkan supaya, antara lain,

1. Raja diberi kuasa untuk melantik atau memecat pegawai-pegawai Kerajaan yang melakukan kesalahan.
2. Raja dibenarkan mempunyai seramai 60 orang anggota polis bersenjata.
3. Semua urusan negeri diuruskan dalam bahasa Melayu dan bukan dalam bahasa Siam.
4. Membenarkan bunga mas dan perak dihantar ke Bangkok sebagaimana biasa.

Baginda juga menyatakan kesediaannya untuk mengekalkan hubungan baik antara kerajaannya dengan Kerajaan Siam dengan syarat Kerajaan Siam menghormati hak otonomi negeri Patani.

Walau bagaimanapun cadangan Raja Patani itu tidak diambil kira oleh pihak berkuasa Siam, sebaliknya mereka ingin meneruskan juga dengan rancangan mereka untuk melaksanakan reformasi pentadbiran berdasarkan Peraturan Pentadbiran bagi tahun 120 (1901). Apabila melihat campurtangan pegawai-pegawai Siam yang berketerlaluan di Patani, pada awal Januari 1902. Tengku Abdul Kadir sekali lagi merayu kepada Swettenham supaya mempengaruhi Kerajaan Inggeris untuk campurtangan di Patani dan melepaskan negeri itu dari cengkaman pihak Siam.⁹⁷ Baginda juga memberi amaran bahawa sekiranya pihak Inggeris masih bersikap membisu dan enggan untuk campurtangan, rakyat Patani terpaksa bangkit memberontak menentang Siam dan kalau perlu akan berusaha mendapatkan sokongan kuasa Eropah yang lain.

Inilah buat kali keduanya Raja Patani mengugut untuk memberontak dan mendapatkan sokongan kuasa asing bagi membebaskan negeri Patani dari cengkaman Siam. Pada pertengahan tahun 1901 baginda bermesyuarat dengan raja-raja Melayu lain untuk memberontak dalam bulan Oktober, 1901 tetapi disebabkan

⁹⁶Tengku Abdul Kadir kepada Putera Damrong, 23 Disember, 1901 CO 273/282.

⁹⁷Tengku Abdul Kadir kepada Swettenham, 18 Januari 1902 CO 273/282.

campurtangan Duff dan Swettenham rancangan itu dibatalkan.⁹⁸ Pembatalan rancangan itu dibuat di atas sangkaan bahawa pihak Inggeris, melalui jasa baik Swettenham dan Duff, akan membantunya melepaskan Patani dan negeri-negeri disekitarnya dari cengkaman pihak Siam. Tetapi sehingga awal tahun 1902 keadaan masih lagi belum berubah. Kerajaan Inggeris masih lagi tidak bertindak tetapi disebaliknya 'the Siamese Government greatly increased their harshness to my country to my exceeding great sorrow.'⁹⁹ Justru itu Tengku Abdul Kadir terpaksa membuat ugutan itu.

Ugutan Tengku Abdul Kadir itu sudah cukup untuk memaksa Swettenham bertindak. Swettenham, setelah mendapat persetujuan London, telah mengambil kesempatan lawatan Chulalongkorn ke Singapura pada awal Januari, 1902 untuk merundingkan masalah Patani.¹⁰⁰ Dalam pertemuannya dengan Raja Siam itu, Swettenham menyatakan rasa bimbangannya terhadap pergolakan yang berlaku di negeri-negeri Melayu Patani. Beliau memberi amaran bahawa sekiranya pihak Siam tidak bertindak untuk menyelesaikan masalah Raja-Raja Melayu besar kemungkinan kekacauan akan meletus di kawasan itu yang secara tidak langsung akan menjejaskan kepentingan Inggeris di sana. Beliau juga menegaskan bahawa sekiranya Raja-raja Melayu Patani bangkit memberontak, Raja-raja Melayu yang lain di Semenanjung akan juga campurtangan. Untuk menguatkan hujjahnya, Swettenham menarik perhatian Chulalongkorn kepada pemberontakan Aceh dan Pahang.¹⁰¹ Sungguhpun pihak Inggeris dan Belanda mempunyai kekuatan yang cukup untuk memadamkan pemberontakan tersebut tetapi mereka terpaksa membanting tulang untuk mematahkannya. Swettenham menyatakan ketidakyakinannya bahawa pihak Siam akan mampu untuk menghadapi 50,000 orang-orang Melayu. Sayugia jikalau tidak kerana campurtangannya, Raja-raja Melayu Patani sudah tentu bangkit memberontak menentang Siam.

Chulalongkorn mengakui tentang keadaan yang genting di Negeri-negeri Melayu Patani. Beliau menyatakan persetujuannya untuk bekerjasama dengan pihak Inggeris bagi menyelesaikan masalah itu. Bagaimanapun beliau menafikan dakwaan Swettenham bahawa pihak Siam tidak berusaha untuk mengukuhkan kedudukan atau kekuasaannya di negeri-negeri itu. Beliau juga menolak dakwaan Swettenham bahawa Raja-raja Melayu akan bangkit memberontak menentang Siam. Keadaan ini akan hanya berlaku kiranya Raja-raja Melayu itu disokong oleh kuasa-kuasa luar. Bagaimanapun Raja Siam itu berterima kasih kepada Swettenham kerana

⁹⁸*Ibid.* Lihat juga surat Tengku Abdul Kadir kepada Swettenham, 21 Oktober 1901 CO 273/282. Dalam surat itu Tengku Abdul Kadir menulis:

'On receive of the advice we did not forget or disregard it, so long as we have the means. It will be our endeavour to follow it to the best of our power. We will bear the troubles with patience and keep following the counsel of our friend and until our affairs are concluded and settled with justice.'

⁹⁹Tengku Abdul Kadir kepada Swettenham, 12 Ramadhan 1319 dalam Swettenham kepada CO, Rahsia, 21 Januari 1902 CO 273/282.

¹⁰⁰Swettenham kepada CO, Rahsia, 21 Januari 1902 CO 273/282.

¹⁰¹*Ibid.*

menasihatkan Raja-raja Melayu dari bangkit memberontak serta mengharamkan kemasukan senjata api ke negeri-negeri tersebut.

Swettenham mengemukakan beberapa cadangan bagi menyelesaikan masalah Negeri-negeri Melayu Patani. Beliau mengemukakan tiga pilihan, iaitu:

1. Siam melepaskan negeri-negeri tersebut dari kawalannya ataupun;
2. Siam melantik pegawai-pegawai Inggeris yang berpengalaman untuk menadbir negeri-negeri itu bagi pihak Siam, ataupun;
3. Siam memberi mandat kepada Kerajaan Inggeris untuk mendapatkan persetujuan dari Raja-raja Melayu untuk menyerahkan segala hal yang berkait dengan dasar luar kepada Kerajaan Siam, tetapi dengan syarat Kerajaan Siam tidak campurtangan dalam urusan negeri tersebut.

Dalam perundingan selanjutnya, iaitu pada 24 Februari 1902, Swettenham sekali lagi menekankan peripentingnya bagi Kerajaan Siam membenarkan Raja Patani menguruskan hal ehwal dalam negeri sebagaimana biasa, dan tidak mengenakan sebarang tekanan supaya bahasa Siam dijadikan bahasa resmi.¹⁰² Beliau bersetuju dengan cadangan Siam untuk menghentikan penghantaran bunga Mas dan Perak oleh kerajaan-kerajaan Melayu Patani kepada Kerajaan Siam.

Oleh kerana desakan dari Swettenham, Chulalongkorn menyatakan persetujuannya untuk mempertimbangkan cadangan-cadangan itu bagi dilaksanakan di Negeri-negeri Melayu Patani. Sungguhpun begitu dalam masa yang sama, pihak berkuasa Siam di Bangkok, khususnya Kementerian Dalam Negeri, sedang merancang untuk mengubah sistem pentadbiran di negeri-negeri Patani secara paksaan. Tindakan Raja-raja Melayu yang diketuai oleh Tengku Abdul Kadir menolak rancangan pihak Siam tempuh hari telah menimbulkan kemarahan pihak berkuasa di Bangkok. Mereka menganggap tindakan Raja-raja Melayu Patani itu sebagai mencabar kekuasaan Siam ke atas negeri-negeri itu. Mereka juga memandang berat di atas tindakan Raja-raja Melayu khususnya Tengku Abdul Kadir, yang menghubungi pihak berkuasa Inggeris di Singapura, bagi mendapatkan sokongan Inggeris untuk melepaskan negeri-negeri itu dari cengkaman pihak Siam. Pihak Siam menyedari bahawa sekiranya mereka membiarkan Raja-raja Melayu bertindak sedemikian tanpa sebarang sekatan kemungkinan besar Siam akan kehilangan wilayahnya di Selatan.

Justru itu pada hari Jumaat 21 Februari, 1902, Phya Sri Sahadheb, Timbalan Menteri Dalam Negeri, telah menghantar taligram kepada Tengku Abdul Kadir memberitahu bahawa beliau akan datang ke Patani pada petang itu.¹⁰³ Kurang lebih pukul 3 petang seorang pegawai Siam telah datang ke Istana Raja Patani di Cabang Tiga meminta baginda pergi ke tempat kediaman Timbalan Menteri itu.

¹⁰²*Ibid.*

¹⁰³Bonda Tengku Petri kepada Raja Muda Kelantan dan Tunku Din dalam Raja Muda Kelantan dan Tengku Srimaharaja, kepada Swettenham, 27 Februari, 1902 CO 273/282.

Sesudah menunaikan fardhu asar, Tengku Abdul Kadir diiringi oleh 20 orang pengiringnya telah berangkat ke tempat kediaman Timbalan Menteri itu yang dikawal rapi oleh seramai 100 orang askar Siam.¹⁰⁴

Phya Sri meminta Tengku Abdul Kadir masuk ke biliknya. Selepas itu beliau mengeluarkan satu dokumen mengenai peraturan pentadbiran, membacanya dan kemudian meminta Tengku Abdul Kadir menurunkan tandatangannya. Dokumen itu ialah 'Peraturan bagi mentadbir Tujuh Wilayah bagi tahun 1902' yang sebelum ini telahpun dikemukakan kepada Tengku Abdul Kadir oleh Putera Damrong. Bagaimanapun Tengku Abdul Kadir enggan menurunkan tandatangannya sebelum beliau berunding dengan Menteri Besarnya yang pada masa itu berada di Bangkok.¹⁰⁵ Baginda tidak lagi mahu mengulangkan kesilapan seperti yang dilakukan dahulu. Phya Sri terus juga memaksa Tengku Abdul Kadir menurunkan tandatangannya. Beliau memberikan tempuh selama 5 minit kepada baginda untuk menandatangani dokumen itu, dan sekiranya baginda gagal membuat demikian, beliau tidak akan teragak-agak untuk memecat baginda sebagai Raja Patani dan melantik Raja Pitak atau Kooday, salah seorang anggota Majlis Negeri Patani yang pro-Siam, sebagai raja Patani. Perlu diingatkan bahawa Raja Pitak merupakan salah seorang pembesar tempatan yang telah menurunkan tandatangannya kepada dokumen yang dikemukakan oleh Phya Sri dalam majlis perjumpaan Raja-raja Melayu di Nongchik dahulu.¹⁰⁶

Bagaimanapun Tengku Abdul Kadir masih enggan mengikut arahan Timbalan Menteri Siam itu. Baginda sedar bahawa dengan berbuat demikian bukan saja bererti baginda meredai negeri Patani diperintah secara langsung oleh pihak Siam tetapi juga menghancurkan harapan rakyat yang ingin bebas daripada penindasan pihak Siam. Akibatnya Tengku Abdul Kadir telah ditangkap, dan di atas arahan Phya Sri, baginda telah dibawa ke Songhkla.¹⁰⁷

Pada awalnya, pengiring-pengiring baginda cuba membebaskan Tengku Abdul Kadir dari tahanan pihak Siam. Bagaimanapun baginda menasihatkan mereka supaya bersabar. Baginda berpendapat tidak berguna dibiarkan rakyatnya bertumpah darah kerana telah diketahuinya kekuatan orang-orang Patani pada masa itu terlampau kecil.¹⁰⁸ Lagipun baginda dapat tahu raja-raja Melayu Patani lain sudahpun bersetuju untuk menandatangani dokumen itu cuma yang masih berkeras ialah Raja Rangae dan Raja Saiburi sahaja.

Beberapa hari kemudian, pihak Siam telah menangkap pula Raja Rangae dan Raja Saiburi. Raja Rangae telah ditangkap oleh Phya Sukhum, Pesuruhjaya Siam bagi Monthon Nakhorn Sithammarat (Ligor). Baginda telah ditahan di Songhkla.¹⁰⁹

¹⁰⁴ *Straits Times*, 12 Mac 1902.

¹⁰⁵ Bonda Tengku Petri kepada Raja Muda Kelantan dan Tunku Din dalam Raja Muda Kelantan dan Tengku Srimaharaja kepada Swettenham, 27 Februari 1902 CO 273/282.

¹⁰⁶ R.D. Davies, *op. cit.* h. 26.

¹⁰⁷ *Straits Times*, 12 Mac 1902.

¹⁰⁸ Ibrahim Syukri, *Sejarah Kerajaan Melayu Patani, Pasir Puteh, Kelantan*, 1958, h. 128.

¹⁰⁹ Tej Bunnag, *op. cit.*, h. 153.

Dengan tindakan pantas kerajaan Siam telah dapat melumpuhkan sebarang tindakbalas Raja-raja Melayu Patani untuk menentang pihak Siam berikutan dengan penahanan Raja Patani. Dengan menggunakan cara-cara "tidak diplomatik" pihak Siam telah berjaya mengukuhkan kedudukannya di negeri-negeri Patani. Di Patani, pihak Siam telah melantik Raja Pitak atau Kooday sebagai Pemangku Raja. Davies mengatakan 'Raja Pitak is an old man of over sixty years of age and was the nephew of the Tungku Besar'.¹¹⁰ Melalui Raja Pitak, pihak Siam dapat melaksanakan reformasi pentadbiran di Patani.

Tengku Abdul Kadir, selepas dibawa ke Songhkla, telah dibawa ke Pitsanulok di mana baginda telah dijatuhkan hukuman dan dipenjarakan di atas kesalahan 'mengingkari perintah' Raja Siam.¹¹¹ Pada 6 Mac 1902, Tengku Abdul Kadir dengan resminya telah dilucutkan jawatannya sebagai Raja Patani.¹¹² Dengan itu maka berakhirilah pemerintahan Dinasti Tuan Besar di Patani selepas memerintah negeri itu selama 60 tahun.

Ibrahim Syukri menganggap tahun masihi 1902 'tahun yang sehabis-habis malang sekali di dalam sejarah kejatuhan kerajaan Melayu Patani'.¹¹³ Pada pandangan beliau dengan kejatuhan itu maka 'terhapus hak pertuanan orang-orang Melayu atas negeri Patani, tergadai semua hak kebebasan dan kemerdekaan mereka kepada Raja Siam Thai'.¹¹⁴

V

Reaksi Ke atas Penahanan Raja Patani

Tindakan ganas pihak Siam ke atas Raja Patani dan dua orang Raja Melayu lain telah menimbulkan kemarahan dan kebencian menyeluruh orang-orang Melayu di Patani dan juga di Negeri-negeri Melayu lain di Semenanjung terhadap Siam. Mereka bersimpati dengan bekas Raja Patani yang mana mereka anggap telah menjadi mangsa keganasan pihak Siam. Pejabat Gabenor Inggeris di Singapura telah menjadi tumpuan dan sasaran berbagai pihak. Kaum kerabat Diraja Patani, Raja-raja Melayu, orang perseorangan dan akhbar-akhbar telah mendesak Kerajaan Inggeris supaya campurtangan dan membebaskan Raja Patani dari tahanan pihak Siam.¹¹⁵ Mereka juga merayu agar Kerajaan Inggeris mengambilalih negeri-negeri Patani dari pihak Siam. Mengenai situasi ini Swettenham menulis:

¹¹⁰R.D. Davies, *op. cit.*, h. 27.

¹¹¹Tower kepada FO, S Mac 1902 CO 273/282.

¹¹²A. Bangnara, *Patani: Dahulu dan Sekarang*, Penal Penyelidikan Angkatan Al Patani, Patani 1977, h. 47.

¹¹³Ibrahim Syukri, *op. cit.*, h. 100.

¹¹⁴*Ibid.*

¹¹⁵Raja Muda Kelantan dan Tengku Sri Maharaja kepada Swettenham 27 Februari 1902; Bonda Tengku Petri kepada Swettenham 17 Zulkaedah 1319; Raja Legeh kepada Swettenham 26 Februari 1902 dalam Swettenham kepada CO, Rahsia, 19 Mac 1902 CO 273/282.

'No event in my recollection had ever aroused such a widespread feeling of anger and sympathy on the arrest of the Rajah of Patani. It is universal throughout the states on the east coast of the peninsula and is even shared by the Malays under our protection.'¹¹⁶

Pihak berkuasa Inggeris mengetahui mengenai insiden itu hanya setelah Tengku Petri, isteri Raja Patani, dan Raja Muda Kelantan, memberitahu pihaknya pada awal Mac 1902. Kelambatan ini berlaku kerana pihak Siam tidak membenarkan sebarang maklumat mengenai insiden itu dihantar keluar samada melalui taligraf atau surat-menyerat.¹¹⁷ Sebaik saja menerima maklumat itu, Swettenham dengan serta merta memberitahu Pejabat Tanah Jajahan di London, dan mendesak Kerajaan Inggeris supaya menekan Kerajaan Siam membebaskan Raja Patani.¹¹⁸ Dalam masa yang sama, Swettenham juga telah menghantar surat bantahan kepada Chulalongkorn. Beliau menulis:

'I regret that I was not made aware of this incident during your Majesty's visit to Singapore, for it makes it difficult for me to render the assistance I am anxious to give to your Majesty's Government, if such a serious step is taken during the progress of negotiations, and I am not informed of it.'¹¹⁹

Di London, kejadian itu dipandang serius oleh Kerajaan Inggeris. Pejabat Tanah Jajahan, dalam komennya, menganggap tindakan pihak Siam itu sebagai 'biadab'.¹²⁰ Pihak Pejabat Luar pula menganggapnya sebagai 'keterlaluan'.¹²¹ Chamberlain, Setiausaha Negara Inggeris, dengan serta merta mengarahkan Menteri Inggeris di Bangkok, Tower, supaya menyatakan bantahan kepada Kerajaan Siam di atas insiden itu.¹²²

Walau bagaimanapun surat bantahan Swettenham dan Pejabat Luar Inggeris tersebut tidak disampaikan oleh Tower kepada Chulalongkorn. Beliau tidak mahu peristiwa itu akan menjejaskan hubungan baik antara kedua buah kerajaan terutama sekali semasa kedua-dua pihak sedang berunding untuk menyelesaikan masalah di negeri-negeri Melayu Utara. Katanya:

'I think it would injure our cause if we were to begin with drastic measures affecting Patani — a non-conterminous state while the relations between

¹¹⁶Swettenham kepada Chamberlain, 10 September 1902, CO 273/282.

¹¹⁷Swettenham kepada CO, 19 Mac, 1902, Rahsia, CO 273/282.

¹¹⁸*ibid.*

¹¹⁹*ibid.*

¹²⁰Minit dalam surat Swettenham kepada CO, 5 Mac, 1902 CO 273/282.

¹²¹Minit dalam surat Swettenham kepada CO, 19 Mac 1902 CO 273/282.

¹²²CO kepada FO, Rahsia dan Segera, 7 Mac 1902 CO 273/286.

Siam and the neighbouring states of Kelantan and Trengganu are still to be adjusted.¹²³

Lagipun katanya, tindakan pihak Siam ke atas Raja Patani itu adalah sejajar dengan kehendak Inggeris yang ingin melihat kuasa Siam berdiri teguh di Patani.

Pandangan Tower mengenai isu Patani mendapat perhatian pihak Inggeris di London. Kebetulan pula pihak Siam merayu kepada Kerajaan Inggeris supaya isu Patani itu diasing dan dibedakan dari kes negeri Kelantan dan Trengganu.¹²⁴ Justru itu, dalam rundingan Inggeris-Siam yang diadakan kemudiannya, isu Patani telah digugurkan. Pihak Inggeris hanya menitikberatkan perkara-perkara yang berhubung dengan Negeri Kelantan dan Trengganu.

Keadaan ini telah menimbulkan perasaan tidak puas di kalangan kerabat Diraja Patani dan beberapa orang pegawai Inggeris yang ingin melihat Patani dan negeri-negeri Melayu di sekitarnya terlepas dari cengkaman pihak Siam.

Tengku Petri, dalam sepucuk suratnya kepada Swettenham pada 18 Ogos, 1902, telah menyalahkan pihak Inggeris dan juga Swettenham kerana penahanan suaminya oleh pihak Siam. Katanya:

'Had any change been necessary on the status of the country he would have no objection to the British coming there but he would have fought the Siamese intrusion had he not been advised otherwise by the Governor, and he knew he would have had all the Malay states on his side in the struggle against them. The petitioner now prays that the British Government may give the case their gracious consideration and demand the release of the Rajah. With respect to the future of the state the Patanese can further pray that it might be taken once by the British nation and not suffered to remain in Siamese hand.'¹²⁵

Duff juga merayu supaya tindakan diambil untuk membebaskan Raja Patani dari tahanan pihak Siam.¹²⁶ Beliau menyalahkan dirinya dan juga kerajaan Inggeris kerana menyebabkan Raja Patani itu ditahan oleh pihak Siam.

Swettenham yang menjadi sasaran pihak yang bersimpati dengan Raja Patani, juga menyatakan perasaan tidak puas hati terhadap sikap Inggeris mengenai isu Raja Patani. Dalam suratnya kepada Lucas pada 11 Jun, 1902, Swettenham menulis:

¹²³Tower kepada FO, Sulit, 17 Mac 1902 dalam FO kepada CO, 5 Mei, 1902 CO 273/286.

¹²⁴Tower kepada FP, 29 Mac 1902 dalam FO kepada CO 2 April, 1902 CO 273/286.

¹²⁵Tengku Petri kepada Swettenham, 18 Ogos 1902 dalam Swettenham kepada CO, 28 Ogos 1902 CO 273/282.

¹²⁶Duff kepada Paget, 14 September 1903 CO 273/296.

'I cannot suppose that HMG desired to enlarge the area of the Siamese Dominions for the benefit of humanity, because of all Eastern people the Siamese are the most contemptible, the most unreliable, the most corrupt. They are cruel and lazy, unjust, untrustful, and they are not even courageous. I know the British Government does not want them and that the Malays (or some of them) want us, is of far less importance than the fact that they do not want the Siamese. At this moment our influence in the peninsula is predominant and our prestige is great ... The prospect for them is gloomy, the feeling of unrest and oppression is great. I keenly hope it will not be forgotten that, knowing what was going on, I told the Rajah of Patani and his friends neither to make nor to allow any trouble. The consequence is that, without striking a blow for him self, he is now a prisoner on some remote spot far up the Menam river, because he declined to sign a document of practical abdication which must have been needless if (as the Siamese contend) his country already belonged to Siam and he was simply an official appointed by the King. Surely some real pressure may be put upon the Simese Government to compel the King to release this man, and give him and his family enough to live upon in exile in some part of the peninsula not under Siamese control.'¹²⁷

Pada bulan September, 1902 Swettenham sekali lagi memberitahu pihak berkuasa di London tentang kesediannya untuk memberi tempat tinggal kepada Tengku Abdul Kadir di Negeri-negeri Melayu Bersekutu sekiranya pihak Siam membebaskan baginda.¹²⁸ Beliau juga memberi jaminan bahawa bekas Raja Patani tidak akan dibenarkan pulang ke Patani selepas ia dibenarkan tinggal di Negeri-negeri Melayu Bersekutu.

Sungguhpun begitu pihak berkuasa Inggeris di London tidak dapat mengambil sebarang tindakan semasa itu kerana pihaknya sedang sibuk terlibat dalam rundingan mengenai kedudukan Negeri-negeri Melayu Utara dengan pihak Siam. Bagaimanapun setelah termeterinya Perjanjian Inggeris-Siam pada 5 Oktober, 1902 kes Raja Patani itu telah ditimbulkan semula oleh pihak Inggeris.¹²⁹ Kebetulan pula pada masa itu pihak Siam juga bersedia untuk menyelesaikan masalah Patani. Sebagaimana dikata oleh Tej Bunnag, '... the military victory did not overcome the resentment some people felt towards the reduction of regional independence.'¹³⁰ Chulalongkorn sendiri menyedari tentang hakikat ini. Dalam sepucuk suratnya kepada Putera Damrong, Chulalongkorn mengatakan-

'... We have rather perverted the administration of the ... seven Malay provinces from its true state. It can be said that we have imported but have

¹²⁷Swettenham kepada Lucas, 11 Jun 1902 CO 273/282.

¹²⁸FO kepada Paget, 16 September, 1902 CO 273/296.

¹²⁹Mengenai perjanjian 1902 lihat, J. Chandran, 'Perjanjian 1909.

¹³⁰Tej Bunnag, *op. cit.* h. 154.

misused a foreign model of administration...

When the British use this model of administration, they go to advise and supervise rulers whom they treat as the owners of the provinces ... We, on the other hand, treat the provinces as ours, which is not true, for the Malays ... consider the provinces belong to them. When we said we are going to trust them, we do not really do so, but send commissioners and deputy commissioners are then empowered only either to manipulate them as puppets of, if that is not possible, to spy on them and to pass on their secrets. We cannot, however, really protect against anything in this way. I do not think that an administration, which is so full of deviousness, can result in our mutual and peace of mind ...¹³¹

Sebagai satu usaha ke arah menyelesaikan masalah tidak puas hati penduduk-penduduk tempatan terhadap Kerajaan Siam dan juga untuk meredakan tekanan pihak Inggeris, Kerajaan Siam mengambil keputusan untuk membebaskan bekas Raja-raja Melayu Patani tersebut. Pada bulan April, 1903, Raja Rangae dan Sai telah dibebaskan setelah kedua-duanya bersetuju untuk menerima peraturan 1901 bagi dilaksanakan di negeri masing-masing.¹³² Bagaimanapun Tengku Abdul Kadir, bekas Raja Patani, hanya dibebaskan setahun kemudian.¹³³ Mengikut Putera Damrong, kelewatan ini berlaku kerana Tengku Abdul Kadir enggan menandatangani 'bond pleading' untuk berperangai baik.¹³⁴ Tetapi mengikut Muhammad Sanib, wakil bekas Raja Patani, Tengku Abdul Kadir 'was by no means unwilling to give a promise of good behaviour' cuma baginda enggan patuh kepada kehendak Gabenor Pitsanulok yang mahukan baginda mengakui bahawa tindakannya 'mengingkari arahan Raja Siam' tempuh hari adalah disebabkan hasutan Swettenham, Gabenor Negeri-negeri Selat.¹³⁵

Walaubagaimanapun pada 5 Mac 1904, Tengku Abdul Kadir telah dibebaskan dari tahanan selepas baginda membuat pengistiharan bahawa beliau tidak akan lagi melibatkan diri ataupun bergiat dalam politik dan akan patuh kepada Kerajaan Siam.¹³⁶

Pada 27 April, 1904, Tengku Abdul Kadir pulang ke Patani dengan kapal 'S.S. Chakrabongse', selepas ditahan di Pitsanulok selama lebih kurang 27 bulan.¹³⁷

¹³¹ *Ibid.*

¹³² *Ibid.*, h. 156.

¹³³ M. 3/49: Damrong kepada Chulalongkorn, 397/13112, 5 Mac, 1904: Penang Gazette, 12 Mac, 1904.

¹³⁴ Paget kepada Lansdowne, 21 September, 1903 CO 273/296; Graham kepada Paget, 6 November, 1903 CO 273/296.

¹³⁵ *Ibid.*

¹³⁶ Tej Bunnag, *op. cit.*, h. 156.

¹³⁷ Penang Gazette, 12 Mac, 1904.

Pada masa itu sistem pemerintahan di Patani telah pun berubah. Patani telah dicantum dengan negeri-negeri Patani lain menjadikan Boriwen Patani dan diletak di bawah tanggungjawab seorang Pesuruhjaya Tinggi Siam bernama Phraya Mahibol.¹³⁸ Pesuruhjaya Tinggi Siam di Patani sebelum itu, iaitu Phraya Sekseni, telah ditukar sebaik saja Tengku Abdul Kadir dibebaskan dari tahanan. Pada pendapat Tej Bunnag, pertukaran itu dibuat mungkin bertujuan untuk 'reconcile the local nobility'.¹³⁹

Tengku Abdul Kadir bagaimanapun tidak tinggal lama di Patani. Pada tahun 1905, baginda sekeluarga telah berhijrah ke Kelantan.¹⁴⁰

VI Rundingan Inggeris-Siam Mengenai Negeri Patani Menjelang Perjanjian 1909

Perjanjian 1902 rupanya gagal untuk menyelesaikan masalah Negeri-negeri Melayu Utara, termasuk Negeri-negeri Patani. Dalam tahun 1908 Paget, wakil Inggeris di Bangkok, semasa mengadakan perundingan dengan Strobel, Penasihat Luar Siam, membangkitkan semula isu Negeri Patani.¹⁴¹ Rundingan itu berlaku berikutan dengan cadangan pihak Siam untuk menyerahkan negeri-negeri Kelantan, Trengganu dan Kedah kepada pihak Inggeris sekiranya pihak Inggeris bersetuju untuk memansuhkan hak keistimewaannya di Negeri Siam. Paget mendesak Strobel supaya menyerahkan juga negeri-negeri Perlis, Setul dan Patani. Berhubung dengan Patani, Paget menyatakan bahawa sejak dari dulu lagi orang-orang Melayu Patani tidak mahu berada di bawah pemerintahan Siam. Kebangkitan anti-Siam yang yang seringkali berlaku di negeri itu membuktikan orang-orang Melayu tidak suka tinggal di bawah pemerintahan Siam. Sejak Siam menghapuskan kerajaan Melayu Patani, keadaan di negeri itu sentiasa tegang. Lagipun katanya, penduduk-penduduk di negeri itu mempunyai persamaan dalam serba-serbi, dari bahasa pertuturan hingga kepada fahaman agama, dengan orang-orang Melayu Kelantan.

Bagaimanapun permintaan Paget itu telah ditolak oleh Strobel. Strobel menyedari bahawa Kerajaan Siam tidak akan melayani cadangan itu. Pihak Siam hanya bersetuju untuk '... disencumber itself of territory over which it exercised no effective control. As a result, the division ... should be made from the standpoint of administrative rather than other consideration',¹⁴² sedangkan Paget, disebaliknya melihat dari perspektif bangsa/kaum. Justru itu Strobel menegaskan:

¹³⁸Ibrahim Syukri, *op. cit.*

¹³⁹Tej Bunnag, *op. cit.*, h. 156.

¹⁴⁰Kumpulan Surat Major Tengku Mahmood Mahyideen.

¹⁴¹Paget kepada FO, 2 April, 1908, CO 273/343.

¹⁴²Nik Mohamed b. Nik Mohd. Salleh, 'Kelantan in Transition' dalam Roff, W. (ed.), *Kelantan : Religion, Society and Politics in Malay State*, Oxford University Press, Kuala Lumpur, 1974 h. 53.

'If that is to be the game, I think we had better abandon the negotiations at once. I am having sufficient difficulty with the King about Kedah and am not prepared to go further than the three states (Kedah, Kelantan dan Trengganu) I originally named ... There are considerable settlements of Siamese in Setul, and it might not be possible to include the state ... *As for Patani it is out of the question, as the Siamese Government will never consent to its cession.*'¹⁴³

Sungguhpun begitu dalam perundingan seterusnya, pihak Siam bersetuju untuk melepaskan Perlis ke pihak Inggeris, kecuali Setul dan Patani. Justru itu dalam Perjanjian 1909, negeri-negeri Setul dan Patani dikecualikan.¹⁴⁴ Dengan termeterinya Perjanjian itu, Patani dengan resminya diakui oleh pihak Inggeris sebagai sebahagian daripada negeri Siam. Sebagaimana dikatakan oleh seorang Pengkaji:

'Alasan yang penting bagi ketinggalan Patani di dalam perjanjian 1909 tidak boleh dinafikan adalah akibat kejayaan Siam pada 1902 manakala mereka dapat menawan Raja Patani. Setelah peristiwa itu Inggeris memang mengakui bahawa Patani lebih bergantung kepada Siam dari Kerajaan Inggeris dan kerajaan Penjajah di Tanah Melayu pada amnya menumpukan perhatiannya kepada Perlis, Kedah, Kelantan dan Trengganu sahaja. Selain daripada itu mengikut cara-cara penetapan sempadan yang digunakan oleh kuasa imperialis pada masa yang lampau, terutama sekali cara-cara Inggeris adalah dengan menggariskan sempadan melalui puncak-puncak pergunungan. Di sini jelas bahawa sempadan 1909 itu sangat sesuai bagi teori Inggeris itu disebabkan sekiranya Patani juga dimasukkan dalam sempadan itu Inggeris tidak akan mencapai keperluan-keperluan strategiknya.'¹⁴⁵

KESIMPULAN

Melihat pada pergolakan yang berlaku dalam tahun 1896–1902 memang tidak dapat dinafikan bahawa ianya merupakan period yang paling kritikal sekali dalam sejarah Patani. Sebelum 1896, dapat dikatakan kerajaan Siam jarang sekali campurtangan dalam urusan negeri Patani. Raja Patani dibenarkan mentadbir negerinya mengikut sistem pemerintahan tradisional Melayu. Kerajaan Siam berpuashati dengan menerima hantaran Bunga Mas dan Perak saja dari Raja Patani sebagai tanda taat setia dan persahabatan. Justeru itu, keamanan ujud untuk beberapa dekad di negeri Patani. Pada peringkat ini Patani tidak pernah gagal untuk bekerjasama dengan Siam. Seorang Sejarawan Thai pernah menulis bahawa 'the Malay Rajah showed a considerable obedience and respect to the Thai court'.

Bagaimanapun keadaan seperti ini tidak kekal lama. Pada awal tahun 1890an, Kerajaan Siam, dalam usaha untuk mengukuhkan kekuasaannya keatas negeri Patani, telah merancang untuk menghapuskan kerajaan Melayu itu dengan meng-

¹⁴³ Paget kepada FO, 2 April, 1908, CO 273/343.

¹⁴⁴ Untuk keterangan lanjut mengenai Perjanjian 1909, lihat J. Chandran, 'Perjanjian 1909 ...'.

¹⁴⁵ *Ibid.*, h. 13.

gantikannya dengan sistem *Thesaphiban*. Inilah pertama kalinya kerajaan Patani diganggu oleh kerajaan Siam sejak ditubuhkan dalam tahun 1842. Rancangan kerajaan Siam itu telah mencetuskan penentangan yang sengit dari Raja Patani hingga melibatkan juga kuasa Inggeris di Tanah Melayu.

Tengku Abdul Kadir Kamaruddin, Raja Patani ke V dan terakhir, telah membantah rancangan itu kerana, pada pendapatnya, '... the Siamese had no right whatsoever to interfere in any way in his state'. Baginda telah meminta jasa baik Sir Frank Swettenham, Gabenor bagi negeri-negeri Selat dan Melayu Bersekutu, dan juga kerajaan Inggeris, supaya campurtangan dan menyelamatkan negeri Patani daripada gangguan pihak Siam. Malangnya usaha-usaha baginda itu gagal sungguhpun Swettenham bersimpati dengannya. Inggeris lebih mengutamakan hubungan baik dengan Siam daripada terlibat secara serius dalam masalah Patani yang dianggap oleh Tower, Menteri Inggeris di Bangkok, sebagai 'a non-conterminous state' itu. Oleh sebab itulah bila Tengku Abdul Kadir dan dua orang Raja Melayu lain ditahan oleh pihak Siam dalam bulan Februari, 1902, pihak Inggeris di London bersikap dingin sahaja sungguhpun terdapat juga perdebatan kecil antara pihak Berkuasa Inggeris di London dengan Swettenham dan Tower mengenai isu penahanan itu.

Justru itu tanpa sebarang sokongan daripada pihak Inggeris dan mana-mana pihak lain, Tengku Abdul Kadir gagal untuk menyelamatkan negeri Patani dari cengkaman pihak Siam.